

ROADMAP

k důstojným mzdám
v Česku





iž před koronavirovou pandemií a současným razantním zvyšováním cen nedosahovala rozsáhlá část české společnosti na takovou odměnu za svou práci, která by pracujícím a jejich domácnostem umožnila důstojné materiální vyžití.

Lidé, kteří Minimální důstojnou mzdu v minulých letech nepobírali či se se svými příjmy pohybovali jen těsně nad ní, jsou nyní v mimořádné míře ohrožení rychlým růstem cen energií a celkovou inflací, a to i proto, že si ze svých příjmů nebyli schopni uspořít dostatek na nenadálé situace.

Jak kvůli aktuálnímu vývoji, tak pro dlouhodobější odolnost společnosti vůči podobnými krizím je proto klíčové hledat konkrétní cesty, jak mzdy, platy a další typy příjmů cíleně zvyšovat tak, aby se přinejmenším ve středně až dlouhodobém horizontu přibližovaly hodnotě, kterou lze považovat za důstojné materiální minimum.

V případě, že se to dařit nebude, hrozí negativní důsledky jak na úrovni jednotlivců, tak v důsledku i na té celospolečenské. Společenská odolnost a politická stabilita je s důstojným zajištěním svých členů a s ní souvisejícím pocitem bazální jistoty neodmyslitelně spjatá.



Spolu se zveřejněním aktuální výše Minimální důstojné mzdy za rok 2021 proto představujeme také osm konkrétních kroků, prostřednictvím kterých lze přispět ke zlepšení příjmové situace v Česku:

- I. zakotvení důstojného ohodnocení při veřejných zakázkách, v rámci opatření zelené transformace a v dalších dotačních programech a grantech;
- II. nastavení důstojných platových podmínek ve veřejné sféře;
- III. stanovování minimální standardů odměňování (minimálních a zaručených mezd) a nezabavitelné částky s přihlédnutím k důstojnému minimu;
- IV. daňová reforma zohledňující důstojný život;
- V. rozšíření nabídky bezplatných či dostupných veřejných služeb a základních komodit;
- VI. přibližování dávek nahrazujících mzdu důstojnému minimu;
- VII. adekvátní reakce na příchod uprchlíků z Ukrajiny zabraňující mzdovému dumpingu;
- VIII. další možnosti pro využití nástroje Minimální důstojné mzdy pro tlak na zvyšování mezd, platů a dalších příjmů

MINIMÁLNÍ DŮSTOJNÁ MZDA 2021 (A 1. ČTVRTLETÍ 2022)

Minimální důstojná mzda je odměna za práci za běžnou pracovní dobu, která pracujícím a jejich domácnostem poskytuje dostatek finančních prostředků k životu, který je většinou společnosti vnímán jako určitý základní standard. Měla by z ní být možné pokrýt náklady na stravu a bydlení, ošacení, dopravu, zdravotní péči, vzdělání a volný čas a zaplatit další důležité výdaje včetně úspor pro případ neočekávaných okolností.

Minimální důstojná mzda pro rok 2021 čítala 31 146 Kč mimo Prahu a 36 717 Kč v Praze¹.

Medián mezd v Česku ve 4. čtvrtletí 2021 činil 34 360 Kč, což znamená, že stále rozsáhlá, zhruba poloviční část společnosti takto stanoveného důstojného minima nedosahuje.

Medián mezd žen za 4. čtvrtletí 2021 pak činil pouze 31 720 Kč, což odráží rozdíl v ohodnocení žen a mužů a znamená, že podíl žen, které nedosahují důstojného ohodnocení, je ještě vyšší než ve společnosti jako celku.

Do výše pro rok 2021 se ještě neprojevila inflace ani růst cen energií. Naopak mělo vliv snižování výdajů v důsledku pandemie. Spolu se zrušením superhrubé mzdy (které pomohla nejvíce nejvíce vydělávajícím, pro výpočet Minimální důstojné mzdy měla spíš metodický než faktický význam, viz rámeček) obojí vede k tomu, že na zaplacení nákladů na důstojný život stačila v roce 2021 srovnatelná hrubá mzda jako v roce 2020.

ALE:

Pokud bychom zohlednili inflaci pro začátek roku 2022², Minimální důstojná mzda by za první čtvrtletí 2022 stoupla již na 33 909 Kč mimo Prahu a 39 974 Kč v Praze.

1 Podrobnosti výpočtu: www.dustojnamzda.cz

2 Růst cen v prvním čtvrtletí 2022 v průměrné výši 11 %.

PROČ ZMĚNA ZDANĚNÍ NÍZKOPŘÍJMOVÝM NEPOMOHLA?

Daňová reforma v roce 2021, tzv. zrušení superhrubé mzdy, sice snížila zdanění zaměstnanců, takže v logice výpočtu k zaplacení nákladů na důstojný život stačí nižší hrubá mzda než o rok dříve, nicméně nejhůře placení se reálně důstojným příjmem prakticky nepřiblížili.

- pomoc směřovala střední a vyšší třídě: pětina nejbohatších připadlo 36 % celkové daňové úlevy, nejhudší pětina jen 4 %
- pětina nejhůře placených zaměstnanců „vydělal“ průměrně 500 Kč měsíčně, pětina nejbohatších 4 000 Kč měsíčně

Snížení daní za vysokou cenu:

- každoročně o 116 mld. Kč méně do státního rozpočtu
- vytváří bezprecedentní tlak na pokles veřejných výdajů, projevující se mimo jiné zmrazováním mezd ve veřejném sektoru, a je tak ve výsledku kontraproduktivní

ČESKO V ZAJIŠTĚNÍ DŮSTOJNÝCH PŘÍJMŮ SELHÁVÁ

Minimální mzda stále neumožňuje pokrýt náklady na život.

- Minimální mzda byla v roce 2021 na 49% Minimální důstojné mzdy.
- Stále tak platí, že minimální mzda neplní základní funkci ochrany příjmu obyvatel Česka, naopak se v rámci EU nachází nejnižší pod hranicí chudoby stanovené jako 60 procent mediánového příjmu v dané zemi, totiž na asi pouze 40 procentech mediánu.
- Na úroveň Minimální důstojné mzdy nedosahuje ani žádná tzv. zaručená mzda.

Ještě zranitelnější jsou lidé v exekuci a insolventi.

- Člověk v exekuci nebo insolventi s minimální mzdou dosáhne po srážkách na 37 % Minimální důstojné mzdy.
- I pokud by lidé v insolventi nebo s přednostní exekucí³ dosáhli před srážkami na MDM, po srážkách budou mít jen 57 % Minimální důstojné mzdy (při nepřednostní exekuci 80 %).
- Lidé v exekuci nebo insolventi jsou zvláště zranitelní při současné rychlé inflaci, protože nezabavitelná částka se zvyšuje jen velmi omezeně⁴ a nárok na dávky se počítá z příjmu před srážkami.

3 počítáno pro jednoho dospělého s jednou vyživovanou osobou

4 Odvíjí se od životního minima a normativních nákladů na bydlení, její základ je ovšem nižší než tyto částky.

Ohodnocení péče o dítě stále ani základně neumožňuje pokrýt potřeby domácnosti.

- Při tříletém čerpání rodičovské byla tato podpora v roce 2021 na 28 % Minimální důstojné mzdy, při dvouletém čerpání na 40 % Minimální důstojné mzdy.
- Nízký rodičovský příspěvek v kombinaci s nedostupností šcolek disproportionálně dopadá na samoživitele a samoživitelky, jejich vysoká zranitelnost se ukázala již během pandemie COVID a od té doby nedošlo k žádnému systémovému zlepšení, tudíž jsou nyní opět mimořádně ohroženou skupinou.

Platové tabulky pro zaměstnance veřejné sféry jsou nastaveny velmi nízko, stát se tím na systémovém problému nízkého ohodnocení za práci přímo podílí.

- Pouze nejvyšší část platových tabulek dosahuje, respektive přesahuje výši Minimální důstojné mzdy.
- Řada zaměstnanců má příjem sice reálně vyšší díky odměnám, ne všechny instituce tuto možnost ale mají a mnohdy příjmy na úroveň Minimální důstojné mzdy stejně nedorovnávají.
- Platové tabulky zároveň ve veřejné sféře znemožňují zákonem garantované kolektivní vyjednávání o finančním ohodnocení za práci a vystavují ho libovůli právě úřadující vlády (viz. současné zmrazení platů navzdory razantní inflaci).
- Tabulkové platy i velmi nízké odměny nad jejich rámec například dlouhodobě mají pracovníci a pracovníce na Úřadech práce, kteří jsou v posledních letech v mimořádném nasazení a zároveň oběťmi lednového zmrazení platů.

Další typy veřejných podpor, které by z logiky věci měly poskytovat důstojné vyžití, nejsou dostačující:

- Dávky kompenzující příjem při nemoci nebo ztrátě zaměstnání jsou výrazně nižší než před jejich vyplácením dosahované mzdy, které samotné spodní asi polovině české společnosti k vyžití nestačí. Byť jen krátkodobá nezaměstnanost či nemoc často znamená další strmý pokles životního standardu. Například v Německu je přitom nemocenská po prvních 6 týdnech nemoci ve výši dosavadní mzdy.
- Studentská stipendia včetně doktorandských nestačí k pokrytí životních nákladů při studiu, a tak se navzdory tomu, že je studium obvykle koncipováno jako činnost "na plný úvazek", studující musí buď spoléhat na přivýdělek, což ale studium prodlužuje, či příspěvek rodičů, kteří ale na něj – při obecně nízkých mzdách – mnohdy nemusí mít.

JAK ZAJISTIT DŮSTOJNÉ PŘÍJMY?

I. ZAKOTVENÍ DŮSTOJNÉHO OHODNOCENÍ PŘI VEŘEJNÝCH ZAKÁZKÁCH, V RÁMCI OPATŘENÍ ZELENÉ TRANSFORMACE A V DALŠÍCH DOTAČNÍCH PROGRAMECH A GRANTECH

Jak na to?

Princip důstojných pracovních podmínek mají stát a samosprávy možnost uplatnit všude, kde samy poptávají služby či udělují instituční či projektovou podporu. U veřejných zakázek již nyní existuje **zákonná podmínka sociální odpovědnosti**, závazek platit Minimální důstojnou mzdu může představovat její konkretizaci.

Proč je to důležité?

Výběr poskytovatelů služeb na základě nejnižší nabídnuté ceny, respektive tlak na nízké mzdy u grantových soutěžích a dotací mnohdy vytváří pro stát **další náklady**. Zejména materiální, když nakonec musí nízkých příjmy sám dorovnávat skrze dávkové systémy, jde ale i o naleptávání důvěry ve stát jako garanta spravedlnosti. Navíc se tento uplatňovaný princip často projevuje v nižší kvalitě odvedených prací s odpovídajícími následnými vícenáklady.

Obzvláště důležité je počítat s důstojnými mzdami **v programech zaměřených ekologickou transformaci a na strukturálně znevýhodněné regiony a skupiny**. Pozitivním vedlejším efektem je tlak na růst mezd i tam, kde nejde o veřejné prostředky, v opačném případě naopak dochází k replikaci chudoby a sociálních nerovností.

Relevantní předpisy a dokumenty k revizi:

- Zákon o zadávání veřejných zakázek
- Operační program Spravedlivá transformace a Plán spravedlivé územní transformace

II. NASTAVENÍ DŮSTOJNÝCH PLATOVÝCH PODMÍNEK VE VEŘEJNÉ SFÉŘE

Jak na to?

Stát a jeho složky mohou aktuální výši Minimální důstojné mzdy zohlednit při stanovování tabulkových platů. Zejména není akceptovatelné, aby Minimální důstojné mzdy nedosahovali zaměstnanci a zaměstnankyně s delší praxí.

Příkladem pozitivní praxe je navýšení minimální mzdy ve veřejném sektoru v USA platné od ledna 2022 ve výši 15 dolarů za hodinu, kdy došlo za účelem zaručení důstojného ohodnocení k více než zdvojnásobení oproti dosud platné nejnižší zaručené mzdě.

Proč je to důležité?

Veřejní zaměstnavatelé by měli **jít příkladem** a poskytovat svým zaměstnancům plat, ze kterého se dá solidně vyžít. Růst platů ve veřejné sféře pak může mít pozitivní dopad i na růst mezd v soukromém sektoru.

Konkrétní předpisy k revizi:

Nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě

III. STANOVOVÁNÍ MINIMÁLNÍ STANDARDŮ ODMĚŇOVÁNÍ (MINIMÁLNÍCH A ZARUČENÝCH MEZD) A NEZABAVITELNÉ ČÁSTKY S PŘIHLÉDNUTÍM K DŮSTOJNÉMU MINIMU

Jak na to?

Při stanovování minimálních standardů odměňování je nutné **zohledňovat náklady, které je možné ze mzdy pokrýt**. Zákonná minimální mzda nebo nezabavitelná částka pro lidi v exekuci by měla zajistit alespoň základní potřeby.

Za tímto účelem musí nejprve ještě **výrazně růst** a teprve následně být **pravidelně valorizována** podle stanoveného pravidla. Přijetí mechanismu valorizace však zároveň nesmí sloužit k tomu, že se do budoucna skoková zvýšení dostanou mimo debatu.

Na minimální mzdu navázané **zaručené mzdy** by měly důstojného minima dosáhnout rychlejším tempem, a to zejména ty pro vysoce kvalifikované či celospolečensky klíčové pracující (*essential workers*).

Na úrovni EU aktuálně probíhá debata o směrnici, které má stanovit minimální mzdu ve všech členských zemích. V rámci EU by minimální mzdy měly zaručovat srovnatelný životní standard a účinně tak bojovat s příjmovými nerovnostmi mezi jednotlivými členskými státy.

Proč je to důležité?

Pokud minimální mzda nebo nezabavitelné minimum nedosahuje důstojného minima, **neplní svou ochrannou funkci, důsledkem je tzv. pracující chudoba** vedoucí mimo jiné k zadlužování či dorovnávání nízkých mezd dávkami. Nízké nezabavitelné minimum po exekučních srážkách vytlačuje pracující mimo legální trh práce, protože si nějakým způsobem dodatečné finanční prostředky na nezbytné výdaje prostě zajistit musí.

Je již jednoznačně dokázáno, že **růst nejnižších mezd nevede ke zvyšování nezaměstnanosti**.

Zavedení evropské minimální mzdy skýtá šanci ke zlepšení ohodnocení práce napříč EU. Hrozí ale i riziko zakonzervování mzdových rozdílů mezi členskými státy, pokud by byla vázána jen na hladinu mezd v dané zemi a nerespektovala by princip *living wage*, ze kterého vychází Minimální důstojná mzda⁵.

Relevantní předpisy a dokumenty:

- Nařízení vlády o minimální mzdě, o nejnižších úrovních zaručené mzdy, o vymezení ztíženého pracovního prostředí a o výši příplatku ke mzdě za práci ve ztíženém pracovním prostředí
- Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o přiměřených minimálních mzdách v Evropské unii
- Nařízení o nezabavitelných částkách, Občanský soudní řád

IV. DAŇOVÁ REFORMA ZOHLEDŇUJÍCÍ DŮSTOJNÝ ŽIVOT

Jak na to?

Více potřebných prostředků po důstojný život by nízkopříjmovým vrstvám ponechalo **daňové a odvodové odlehčení**. To musí ale být bezpodmínečně spojeno s dalšími kroky zajišťujícími **kompenzaci výpadků** tak, aby byl dostatek financí pro stabilní, či se dokonce rozšiřující nabídku bezplatných či finančně dostupných veřejných služeb. Ty totiž k důstojnému životu lidem s nízkými mzdami dopomáhají též.

Mělo by jít o **revizi daňových slev** s cílem přehodnotit ty z nich, ze kterých profitují především vysokopříjmové domácnosti (a často naopak nemohou ti s nejnižšími), a **vyšší daňové zatížení vysokopříjmových vrstev** včetně daní majetkových či kapitálových.

Stanovení **míry daňové progrese** se může odvíjet od výpočtu Minimální důstojné mzdy jako hranice pro vůbec či málo daněný příjem.

Proč je to důležité?

Daňový systém může pro zajištění důstojného ohodnocení, ale i zajištění celkové společenské spravedlnosti sehrávat klíčovou roli, zatím je ale v tomto ohledu spíše mimo centrum pozornosti, ačkoli ve svém stávajícím nastavení situaci pro nízkopříjmové spíše zhoršuje.

Relevantní opatření:

- Snížení zdanění práce nízkopříjmových prostřednictvím snížení jejich odvodové povinnosti kompenzovaného zavedením progrese u daně z příjmů
- Audit daňových slev (sleva na vyživovanou manželku/manžela) a doplnění slevy na poplatníka do daňového bonusu

V. ROZŠÍŘENÍ NABÍDKY BEZPLATNÝCH ČI DOSTUPNÝCH VEŘEJNÝCH SLUŽEB A ZÁKLADNÍCH KOMODIT

Jak na to?

Stát může buď garantovat stávající, nebo ještě lépe dále rozšiřovat **bezplatné či cenově regulované veřejné služby (např. v oblastech zdravotnictví, dopravy nebo kultury)**, a přispět tak k důstojnému životu nezávisle na příjmu z práce. Zejména v oblasti bydlení je přijmout regulaci a začít vystupovat jako aktér na trhu mimořádně urgentní.

Na nejnižší příjmové vrstvy také nejvíc dopadá **zdanění spotřeby prostřednictvím DPH na základní potřeby**, protože největší podíl svého příjmu bezprostředně spotřebovávají. Snížení sazby u nejdůležitějšího zboží a služeb je tak další z věcí, které přispívají k materiálně důstojnému životu, a to zejména v období vysoké inflace.

Proč je to důležité?

Důstojné zajištění všech základních potřeb se nemusí nutně konat pouze prostřednictvím rapidního růstu mezd. **Růst mezd odpovídající aktuálnímu růstu nákladů** (bydlení, energie) **není pro řadu zaměstnavatelů realistický**, dostupnost veřejných služeb ho může pružněji a uspokojivěji kompenzovat. Řešení na úrovni jednotlivce, který se snaží co nejlépe zaopatřit na volném trhu, mohou růst cen v konečném efektu dokonce kontraproduktivně pohánět, jak se to aktuálně děje kupříkladu na trhu s bydlením.

V mnoha případech by rozšíření veřejných služeb mohlo mít i další pozitivní efekty (např. nahrazení individuální automobilovou dopravou veřejná doprava přispívá též k boji s klimatickou krizí a zvyšuje kvalitu života ve městech).

Relevantní opatření:

- Bezplatná zdravotní péče, včetně zubařské
- Regulace cen nájemného, zdanění investičních bytů
- Snížení DPH na potraviny

VI. PŘIBLIŽOVÁNÍ DÁVEK NAHRAZUJÍCÍCH MZDU DŮSTOJNÉMU MINIMU

Jak na to?

Dávky, která mají v dávkovém systému sehrávat roli náhrady mzdy, musí umožnit přinejmenším **pokrytí základních výdajů**, v lepším případě **důstojné materiální minimum** a v ideálně dovolit **zachování dosavadního životního standardu**.

Proč je to důležité?

Celá řada dávek sehrává v sociálním systému roli **náhrady mzdy** – ať již jde o situaci nemoci, dočasné ztráty příjmu, péči o dítě na plný úvazek apod. Nejistota vznikající tím, že v běžných životních situacích jako při nemoci příjem vypadne, má negativní dopady jak na jedince a jejich domácnost, tak je také považována za jednu z příčin politické radikalizace.

To je zvláště podstatné v kontextu rostoucího tlaku na flexibilitu na trhu práce a **očekávaných dopadů technologických a dalších změn**, kdy se fáze krátko- až střednědobé nezaměstnanosti, potažmo

rekvalifikace stanou běžnou součástí kariéry. Je doloženo, že dostatečná podpora umožňuje i lepší uplatnění při návratu na trh práce tím, že člověk může počkat na nabídku odpovídající jeho kvalifikaci, zkušenostem a nabízející odpovídající mzdové zařazení.

Konkrétní nástroje k revizi:

- Nepojistné dávky suplující příjem při péči o dítě (rodičovský příspěvek, odměna pěstouna, peněžitý příspěvek v mateřství u OSVČ)
- Dávky suplující příjem při dočasném výpadku příjmu (nemocenská/dnes 60% příjmu, podpora v nezaměstnanost/dnes 65%-45% původního příjmu)
- Dávky ve stáří (invalidní a starobní důchod), které se odvíjejí od příjmu nicméně průměrné výše nezajistí důstojné stáří. Toto platí zejména pro ženy

VII. ADEKVÁTNÍ REAKCE NA PŘÍCHOD UPRCHLÍKŮ Z UKRAJINY ZABRAŇUJÍCÍ MZDOVÉMU DUMPINGU

Jak na to?

Pro zamezení tlaku na mzdy směrem dolů a v konečném efektu tak i pro udržení sociálního smíru bude klíčové zasadit se o důstojné odměňování těch nově příchozích, kteří se do pracovního trhu budou zapojovat.

Proč je to důležité?

Lidé v nouzi jsou často ochotni přijímat horší pracovní podmínky, pracovat za nižší mzdy nebo delší pracovní dobu. Jsou také obvykle ve slabší pozici vyjednávat o dodržování základních práv. Pokud nebudou chráněni, bude to mít negativní dopady nejen na samotné zahraniční zaměstnance (chudoba, prostorová segregace, aj.), ale vysoce pravděpodobně to povede i ke **zvýšení napětí ve společnosti.** Zkušenost, že nově příchozí snižují pro všechny lidi na podobných pozicích standardy toho, co je běžné, vede k růstu k protiimigračním nálad.

Konkrétní opatření

- Zajistit znalost českého práva a přístup k právní ochraně (poradenství na lokální úrovni, kapacity inspekce práce, aj.)
- Přímé zaměstnávání s plnými zaměstnaneckými jistotami
- Zastoupení nově příchozích v odborech.

VIII. DALŠÍ MOŽNOSTI PRO VYUŽITÍ NÁSTROJE MINIMÁLNÍ DŮSTOJNÉ MZDY PRO TLAK NA ZVYŠOVÁNÍ MEZD, PLATŮ A DALŠÍCH PŘÍJMŮ:

Východisko pro kolektivní vyjednávání: Odborům může Minimální důstojná mzda sloužit jako východisko pro mzdové a platové požadavky v rámci kolektivního vyjednávání. Větší vyjednávací sílu při jejím prosazování a širší celospolečenský efekt by jim umožnilo v mnoha západních zemích samozřejmě **kolektivní vyjednávání na vyšší než podnikové úrovni.** To v Česku prozatím v podstatě nefunguje kvůli neochotě zaměstnavatelů na sektorové úrovni vyjednávat, i když to je právně možné.

Benchmarking pro zaměstnavatele: Zaměstnavatelům může minimální důstojná mzda sloužit jako kritérium pro hodnocení v rámci instituce, jako nástroj pro stanovování cílů hospodaření i navenek jako možnost prezentovat se jako atraktivní zaměstnavatel.

Zvyšování studentských a doktorandských stipendií: Studentská stipendia včetně doktorandských **nestačí k pokrytí životních nákladů při studiu**, a tak se navzdory tomu, že je studium obvykle koncipováno jako činnost “na plný úvazek”, studující musí buď spoléhat na přivýdělek, což ale studium prodlužuje, či příspěvek rodičů, kteří ale na něj – při obecně nízkých mzdách – mnohdy nemusí mít. Minimální důstojná mzda i zde může sloužit jako vodítko pro to, kam by měla stipendia směřovat, mají-li pokrýt skutečné životní náklady.

Lepší data o příjmech a výdajích a jejich využití: V mnoha oblastech státu **chybí podrobnější data** pro posuzování příjmové a výdajové situace domácností u nás, která jsou zásadním předpokladem pro jejich využití pro stanovování legislativních a jiných podpůrných nástrojů v této oblasti. Chybí např. spolehlivé aktualizované **informace o výši nájmu**. Šetření obvykle pracují s příjmy před **exekucními nebo insolvenčními srážkami**, nejde tedy o reálné částky, které mají lidé k dispozici. Nástroj Minimální důstojné mzdy tak státu může sloužit také jako incentiva pro adekvátní vyčíslení příjmové a výdajové situace v Česku a na ni navazující kroky, které to všude, kde je potřeba, zohlední.